

Håkan Skogsjö

Stellan Mörners åländske son

Särtryck ur

Släktforskarnas årsbok 2005

[ISBN 91-87676-38-9 | ISSN 0280-3984]

utgiven av Sveriges Släktforskarförbund

Distribuerad som pdf-fil 2025

Copyright © Håkan Skogsjö (CC BY-SA 4.0)

Stellan Mörners åländske son

– Av Håkan Skogsjö –

I dödboken för Sunds socken på Åland finner man följande notering under år 1695:

Dn. 3. Trin: beg: Olof Stellan Son ifrån Hulta på kyrckegården war 63. åhr, war af oä[c]hta säng född.

Med andra ord: Den tredje söndagen efter trefaldighet – den 9 juni – begravdes en 63-årig man vid namn Olof Stellansson från byn Hulta. Han var »av oäkta säng född», hans föräldrar hade alltså inte varit gifta med varandra.

Den observante noterar två saker: Dels mannens fadersnamn – Stellansson – som var synnerligen ovanligt vid denna tid, sannolikt unikt, och dels noteringen att han var »oäkta», också mycket ovanlig, särskilt när det gäller en person som avlider 63 år gammal.

Vad kan nu detta betyda? Den som läser om namnet Stellan i våra vanliga namnböcker hittar referenser till adliga ätten Mörner och särskilt dess stamfar Stellan Mörner. I exempelvis *Namnen i almanackan* av Bengt af Klintberg (2001) sägs att namnet kom till Sverige på 1500-talet från Brandenburg med adelsmannen Stellan Otto Mörner. Det är sannolikt helt korrekt – bortsett

från att han bara hette Stellan, inte Stellan Otto, och nog inte kom hit förrän i början av 1600-talet. Mig veterligen finns namnet inte belagt på svensk botten förrän Stellan Mörner anländer – senast 1605 – och påbörjar sin karriär inom statsförvaltningen som avslutas med posten som landshövding i Västerbottens län. Han var gift två gånger, första gången 1618 med Maria von der Grünau (död 1634) och andra gången med Anna Arentsdotter Måneskiöld (död 1643). I båda äktenskapen föddes flera barn, det äldsta 1619 och det yngsta 1642. Själv levde Stellan Mörner till 1645.¹

Enligt åldersuppgiften i dödboken var Olof Stellansson född omkring 1632. Kronologiskt finns alltså inget som hindrar att denne åländske odalman var son till den svenske stamfadern för den adliga ätten Mörner, den friherrliga ätten Mörner av Morlanda och den grevliga ätten med samma namn, tre ätter med en lång rad mer eller mindre bemärkta personer i sina led, bland dem friherre Otto Mörner (1781–1868) som erbjöd den franske marskalken Jean Baptiste Bernadotte att bli svensk tronföljare, greve Hampus Mörner (1763–1824) som 1809 slog ner ett skånskt uppror så omsorgsfullt att mellan 20 och 40 personer dödades och konstnären och författaren Stellan Mörner (1896–1979) som tillhörde grundarna av den berömda Halmstadsgruppen.²

Men det finns fler och mer konkreta omständigheter som pekar mot Olof Stellansson som son till den tyske invandraren Stellan Mörner. Denne utsågs nämligen hösten 1622 till ståthållare över Åland. Som sådan hade han sitt residens på Kastelholms slott, beläget i just Sunds socken där Olof Stellansson dog. Redan påföljande år, i maj 1623, övertog Mörner arrendet av två kungsgårdar på Åland, Kastelholm och Haga, och senare blev han också arrendator av den tredje kungsgården i landskapet, Grelsby. Stellan Mörner kom att stanna på Åland till mitten av 1630-talet. Ståthållarbefattningen drogs in 1634 och samma år utnämndes han till landshövding i Södermanland. Sommaren 1635 slutade han också som arrendator av kungsgårdarna.³ Rimligen måste han under detta dryga decennium, från 1622 till omkring 1635, ha vistats mesta delen av sin tid på Åland, och han torde ha bott med familjen på Kastelholms kungsgård invid det medeltida slottet.

Men vad berättar källorna om Olof Stellansson?

¹ *Svenskt biografiskt lexikon*, band 26 (1987–89), uppslagsordet Mörner, Stellan, och Elgenstiernas ättartavlor, del 5 (1930), sid. 342.

² *Nationalencyklopedin*, band 14 (1994), uppslagsord under Mörner.

³ Reinhold Hausen, *Kastelholms slott och dess borgherrar* (1934), sid. 118–121 och 139–140.

Han återfinns i mantalslängderna som bonde på en gård i byn Hulta under senare delen av 1600-talet (åtminstone 1666–89). Hans hustru, nämnd åtminstone 1666–84, omtalas i längderna som Eliana, Elin och Ilja, vilket betyder att hon bar det relativt ovanliga namnet Iliana,⁴ som levde kvar på Åland ännu under 1700-talet och första halvan av 1800-talet, inte sällan i kortformen Ilja.⁵ En dotter Anna omtalas i mantalslängderna 1684 (då hon anges vara 14 år gammal) och 1689. Vi vet att Olof Stellansson avled 1695, och det verkar troligt att han då var änkeman eftersom hustrun inte nämns i 1689 års mantalslängd; då är bara Olof och dottern Anna skrivna på gården i Hulta.⁶

Vid den här tiden, i slutet av 1600-talet, fanns åtta gårdar i byn. Fem var skatte- eller kronohemman och tre frälsehemman. Frälsegårdarnas historia var i korthet följande:

De ägdes i början av 1600-talet av Anna Henriksdotter, en ålderstigen änka som hade varit gift tre gånger, sist med ståthållaren på Kastelholms slott, Harald Tyrilsson (Stålhandske), död 1602. Senare kom de att innehas av två av hennes döttrar, halvsystrarna Karin Joensdotter och Anna Haraldsdotter. Karin gifte sig med en löjtnant vid namn Knut Bengtsson och bodde på gården Tomta i Uppland. Mannen dog ganska snart och änkan, »fru Karin på Tomta», hade det svårt ekonomiskt. Hon tog ett lån av en kusin, hustru Anna Mattsdotter i Djäkenböle (i Hammarlands socken på Åland), och lämnade som pant en del av gården i Hulta. Tydligt kunde hon aldrig lösa lånet, för hustru Anna skänkte senare bort gårdsdelen.⁷

På så vis kom det att i mitten av 1600-talet finnas tre frälsehemman i Hulta. Det största ägdes enligt 1661 års jordebok av Harald Footangel (en son till den tidigare nämnda Anna Haraldsdotter), en mindre gård ägdes av

⁴ *Sveriges medeltida personnamn*, häfte 14 (2004), spalt 615, uppger att namnet Iliana är en biform av Juliana, men att namnet också har associerats med helgonnamnet Ilian och ibland sammanblandats med former av Elena. Det sistnämnda ser vi när det gäller Olof Stellanssons hustru, som en gång i mantalslängderna felaktigt kallas Elin (en variant av Helena).

⁵ Den yngsta med namnet som jag känner till är en Erica Iliana, född 1836, en bonddotter i Kungsö, Jomala sn, Åland (funnen med hjälp av databasen HisKi på Internet, utgiven av Genealogiska Samfundet i Finland, www.genealogia.fi).

⁶ Jag har inte detaljstuderat mantalslängderna, utan nöjt mig med en genomgång av åren 1666, 1670, 1677, 1680, 1683, 1684 och 1689 (åren 1658 och 1697 har Olof Stellanssons familj inte återfunnits). Dessutom har en del andra skattelängder, såsom tiondelängder och röklängder, gåtts igenom.

⁷ Reinhold Hausen, »Germundö säteri och dess ägare», tryckt i: *Åland. Bidrag till kännedom- en af hembygden*, del VII (1926), sid. 38, 40 och 64–65.

överstelöjtnanten Vasilius Butterlin⁸ (gift med en sondotter till fru Karin på Tomta), medan en mycket liten gård, utbruten ur den förra, innehades av greve Douglas, som hade fått den efter sin svärfar Stellan Mörner, och denna gård berättades – enligt jordeboken – ha getts av hustru Anna i Djäkenböle till hans son i faddergåva.⁹

Och vilken av dessa gårdar brukade Olof Stellansson?

Jo, den som hustru Anna i Djäkenböle hade skänkt åt en son till Stellan Mörner. Det är svårt att tro att detta sammanträffande är en slump, att Olof Stellansson av en tillfällighet råkade vara bonde på en gård som tillhörde Stellan Mörners arvingar. Istället ligger det närmare till hands att se denna omständighet som ytterligare ett indicium för att Olof Stellansson var oäkta son till ståthållaren på Kastelholm, Stellan Mörner.

Någon källa som uttryckligen utsäger detta kommer knappast att påträffas. Men frågan är om inte den indiciekedja som presenteras här räcker mer än väl som bevis för att påstå att Stellan Mörner verkligen hade en utomäktenskaplig son på Åland: Det för tiden unika namnet Stellan(sson) och uppgiften om den oäkta börden samt att det stämmer såväl kronologiskt som geografiskt och att Olof Stellansson brukade en gård som ägdes Stellan Mörners arvingar.

Gården ägdes av halvsystemen Hedvig Mörner och hennes make, riksrådet och fältmarskalken, greve Robert Douglas (1611–62), en invandrare som liksom svärfadern Stellan Mörner lyckades göra snabb karriär i svenska statens tjänst. Hur det kom sig att makarna lät halvbrodern överta gården, troligen i början av 1660-talet, är inte känt, men fadersnamnet visar tydligt att Olof Stellanssons härkomst inte kan ha varit någon hemlighet, varken för Hedvig, sockenborna i Sund eller kyrkoherden som gjorde noteringen i dödboken.

Olof Stellansson hade som vi tidigare sett åtminstone ett barn, en dotter Anna som var född cirka 1670 och som säkert levde ännu 1689. Tyvärr är hennes vidare öden okända, så om det finns några nu levande ättlingar till Olof Stellansson är tills vidare okänt.

⁸ Stavningen av namnet enligt den utvikbara släkttavlan i Hausen a.a. (1926). Butterlin, som avled barnlös, var sannolikt en medlem av den gamla ryska ätten Buturlin.

⁹ Det är inte känt vilken av Stellan Mörners söner som fick gården som faddergåva. Greve Douglas som ägde gården omkring 1660 var gift med dottern Hedvig Mörner. En möjlighet är att gården gavs åt en son som dog späd, varpå den ärvdes av fadern och efter dennes död övertogs av dottern Hedvig. I boken *Familjer och gårdar i Sund* (2003), del 1, sid. 503, spekulerar jag i att sonen skulle vara Olof Stellansson, men vid närmare eftertanke är detta knappast sannolikt; han var ju aldrig var gårdens ägare.